

CENTRALIZAM ISKLJUČUJE DEMOKRATIJU

Mihailo Ivanović

Here we present the speech of the leader of Montenegrin federalists, Mihailo Ivanović, which he gave as a member of the People Parliament upon the adoption of the Budget for 1924. Beside harsh remarks on the centralistic structure of the state and Pašić's nondemocratic regime, the speech gives the perception of Montenegrin federalists of the unification and injustices towards Montenegro and the Montenegrins.

Gospodo poslanici!

Financijska politika zavisi od mnogobrojnih faktora, u prvom redu od unutrašnje politike. Ako jedna država uliva svakom povjerenje u svoju stabilnost, trajnost svoje organizacije, pravilne odnose političkih snaga i sigurnost vlade zakona, onda takva država može voditi dobru politiku i finansijsku i sviju grana javne uprave. U protivnom slučaju zdrava je politika isključena i – s obzirom na ovu državu – uvjerenje g. ministra finansijska o sigurnoj nadi na normalnu popravku valute i intencije povjerenja stranog kapitala prema nama, neosnovano je i nevjerovatno

sve dotle, dok bi se današnji nepravedni režim izmijenio, usljed kog državni organizam ne može niti će moći pravilno da funkcionise, i mi se nalazimo u stalnoj ne samo parlamentarnoj već i državnoj krizi, i nema izgleda, da će se nesnosnom stanju u ovoj državi učiniti kraj u skoroj budućnosti. Bilo bi beznadno pouzdanje u najvažnijeg faktora – ovaj parlament – koji je izraz sile, raznih makinacija i neuviđavnosti širokih masa, sa vlašću isključivo u rukama jedne pokrajine, koja sačinjava tek petinu naroda. Radikali i demokrati, koji već punih pet godina mijenjaju i dijele vlast, jesu eksponenti lokalnih interesa Srbijanaca, budući ovaj režim koristi materijalno i jednima i drugima odnosno Srbiji, koja sebe smatra metropolom, ali u specijalnom azijskom smislu. S toga svi pokušaji, da se sa ma kojom od ovih političkih grupa, u ostalom za identičnim programima, dođe do sporazumnog uređenja države, uzaludni su. One – i jedna i druga partija – i skupa obadvije, atakiraju interese sviju pokrajina i ovima pokrajinama, bila bi dužnost, da se udruže u interesu slobode, države i jedinstva i politički osvoje tvrđavu srbijanske buržoazije pod Avalom. Ovakva – jedna akcija, koju će, vjerujem, narod preduzeti na idućim izborima, unijela bi harmoniju u sukob pokrajinskih interesa, osigurala ravnopravnost i slobodu i od ovako nepravedne države stvorila državu ne samo Srba, Hrvata i Slovenaca već mnogo bolju – državu pravnu, slobodnu za svakoga ko u njoj živi bez obzira na vjerska i etnička razlikovanja. Od ovakvog parlamenta, kao što rekoh, ne može se očekivati izmjena na bolje, jer je poslanička dužnost neprirodne većine i njihov moral stavljen u službu jedne pokrajine. O tome je dokaz i budžet, koji je pred nama. Ovakav jedan ekonomski plan, dosta jada, da izađe iz razbojničke pećine. Dakle, da ponovim. Kod problema unutrašnjeg uređenja naše države nije u pitanju sukob plemenskog i vjerskog antagonizma, već sukob političkih ideja i reakcionarnog centralizma i naprednog decentralističkog uređenja države.

I teorije zakonodavnih autonomija, federacija i konfederacija, proračunate su za zaštitu interesa pokrajinskih, interesa slobode i ekonomskih, i kao sredstvo za izlazak iz današnje nesnosne situacije. Ove ideje, ulivajući vjeru u slogu i bratstvo, stavile su, zbog držanja Beograda, u defanzivan položaj srpski narod sa naglim odstupanjem i velikim gubitcima. Tu je razlog t. zv. hrvatskom pitanju, koje je pogrešno smatrati kao pitanje između Srba i Hrvata, ili tačnije Srbijanaca i Hrvata, već kao sastavni dio velikog i najvažnijeg problema o sistemu uređenja cijele države. Na ovom pitanju dijele se politička ubjeđenja cijelog društva, u pravilu bez obzira na vjerska i plemenska diferenciranja, jer slobodni ljudi u prvom redu traže slobodnu državu – to je bitno – a etnički i vjerski momenti dolaze po svojoj važnosti tek na treće i četvrto mjesto. Kad ovo nebi bilo tačno, čime bi se objasnio oštri krvavi sukob na domaćem ognjištu – u srpskom narodu – sukob između Srbijanaca i Crnogoraca, koji je dostigao razmjere, da je i duševno jedinstvo, koje je postojalo i prije ujedinjenja, uništio.

Nije vjerovatno, da g. Radić ne uviđa prirodu sukoba, i stavljajući se na istu platformu nacionalnog šovinizma kao i g. Pašić, ovom čini uslugu; a ideji federalizma ograničava prirodni opseg političkog osvajanja udaljavajući joj dan pobjede. U interesu etničkog osvajanja koristi se eksploatatorskim težnjama Beograda i korupcijom režima, ali tim unosi zabunu u srpske redove u korist g. Pašića. Pašićev nacionalni šovinizam ima svoje praktično obrazloženje, jer on svoju ideju, kao slabiju mora vezivati za nacionalne i vjerske podvojenosti, da bi se održao na vlasti vještačkim regrutovanjem vojnika, koji po svojoj kulturi, ili tačnije nekulturi, ne mogu se izdići iz kruga uskog plemenskog šovinizma k ideji pravne slobodne države.

Gospodo!

Mi Srbi stajali smo na čelu pokreta za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje. Nama je dužnost da budemo u prvim redovima za propagiranje političkih sloboda i građanskih prava. Ovaj režim ne bi smio imati simpatije i pomoć srpskog naroda sve dotle, dok se ovako bezobzirno bori protiv osnovnih principa demokratije: da oni koji upravljaju odgovaraju neposredno onima, nad kojima upravljaju; i da javnim poslovima i interesima upravljaju oni, kojih se u prvom redu tiču, jer će ih najbolje vršiti. Općoj brizi treba ostaviti samo interese, koji se tiču jednako svih.

Centralizam isključuje demokratiju, jer ova pretpostavlja i približnu ekonomsku jednakost, protivno centralizmu, koji koncentriše bogatstvo u jedne ruke. Samim dekretiranjem centralizma stvorena je u Beogradu koja hiljada milionera, koji treba da kroz kratko vrijeme postanu i milijarderi, i onda je sve svršeno sa parlamentarizmom, glasanjem i narodnom voljom. Vi se sjećate iz debate o ovjeravanju mandata, da je tvrđeno, da je jedan mandat u jednom siromašnom kraju naše otačbine koštao tri miliona dinara. U ponovljenim slučajevima, osvajanjem korupcije, cijena će biti sve manja i manja, tako da će bogatstvo za jeftine pare osigurati sebi trajnu vlast u parlamentu.

Centralizam ne može imati nikakvog razložnog opravdanja osim da u Beogradu osvane svaki dan pod-glavom koji milijon više. Prigovor, da bi centralizam oslabio obranbenu snagu države, savršeno je neosnovan. Naprotiv, obranbena je snaga pojačana razumnom ljubavlju naroda prema pravednoj državi.

Gospodo!

I na ulici, kad kogod pruži put vas otvorenu ruku, nikako se nećete mašiti džepa prije, nego ocijenite zaslužuje li dotični da mu se dađe ili ne, ma da se radi o bagatelnoj vrijednosti. I ako su u konkretnom slučaju u pitanju nekih dvanaest milijardi, koje treba oduzeti od naroda i povjeriti savjesti i patriotizmu režima, smatram da je potreba ocjenjivanja izlišna i da mi treba da imamo odmah gotovu odluku, jer nam je ličnost i suviše dobro poznata, njeno rođenje, prošlost, kao i ime: Centralistički režim, koji upravlja ovom državom već pet godina, sve opakije i grđe vodeći je, neizbježivoj katastrofi. Pa ipak traži novac, jer kaže treba mu za pravdu, koju je ugušio; prosvjetu koja je sve nepismenija; policiju koja je najopasnija za javni red i mir it. d. Čak za dugo vrijeme vladavine ovaj režim nije bio u stanju ili tačnije nije bio voljan da prema narodu izvrši najosnovaniju dužnost onih koji vladaju: osiguranje lične i imovne sigurnosti. Naprotiv, on destruiira sve odnose i među pojedincima i kolektivnim subjektima u ovoj zemlji, kompromitovao je ideal jedinstva, nacionalizam i bratstvo. Davanjem novca, omogućiti dalji opstanak ovom režimu značio bi na strani poslanika abdiciranje u dužnost obrane države i prava državljana, a narod dovesti u položaj samoodbrane odricanjem daljeg davanja poreza ovakvim režimima.

Gospodo mi imamo na svakom koraku nebrojene dokaze samoživosti režima, brutalnosti i dahijskog shvaćanja države i prava građana. Ali puna karakteristika čudnih svojstava i zagonetne duše, naći će se u radu režima prema nesrećnom crnogorskom narodu.

Gospodo, Vama je svijema poznata herojska prošlost crnogorskog naroda za nacionalnu ideju i slobodu, koja ga je uzdigla do nesravnjene slave u svijetu. I u najdocnije vrijeme

borili su se čak na Bregalnici za proširenje i odbranu Srbije. U ovom ratu do srca Srbije, također u njenu pomoć i odbranu. Neposredno pred svjetskim ratom, g. Pašić, kao predsjednik srbijanske vlade, ili netačnije, kako oni kažu, srpske, zapitao je Crnu Goru: Kakvo će držanje uzeti bratska zemlja – onda ju je nazivao bratskom – za slučaj sukoba Austro-Srbijanskog: nešto mu je sa Cetinja odgovoreno: rat objavljen Srbiji, objavljen je i Crnoj Gori. Tako je i bilo. Na punih 50.000 crnogorskih vojnika imali su braniti front od 300 kilometara, i samo blagodareći njihovoj hrabrosti i hitrini, oni su, ovi krilati heroji, letjeli s jedne pozicije na drugu, i ne samo da su uspjeli suzbijati neprijatelja nego biti stalno u posjedu neprijateljskog teritorija do samih bedema Sarajeva. U momentu sloma srbijanske vojske, koji je bio bezdan čim su pukovi određeni kod Vranje prema Bugarskoj, na pomol Bugara, bacili oružje, bio je izgled da se iz Srbije neće moći niko spasiti, budući Bugari presjecaju odstupnicu sa Istoka, a Austrijanci namjeravaju od Sarajeva k Mitrovici i Peći.

U tom očajnom položaju Srbijanci ponovo apostrofiraju bratstvo Crnogoraca preko štaba vrhovne komande na Cetinju, koja je bila u njihovim rukama, u licu baš g. Pešića, današnjeg ministra vojnog, da spreče prodiranje generala Keveša, i ako samo to učine, odužili su se srpstvu. Crnogorci su se i bez toga odužili Srpstvu, a vidjećemo kako se je Srpstvo odužilo njima. Crnogorci su ostavili svoj Lovćen nezaštićen – da li da uspije pokušaj, da se njegovi vrhovi, koji suviše sižu u oblake, ponize, za račun inače niske Avale – vodili krvave borbe na Mojkovcu, Javoru, Novom Pazaru, Užicama i Čačku, i uspjeli da onaj mali dio Srbijanaca, koji je htio bježati, uteče.

Crnogorci su dakle i u prošlom ratu izvršili ne samo svoju srpsku, nego i najveću hrišćansku dužnost žrtvovanjem sebe za drugog. Sad bi bio red da vidimo, što bi s dugom blagodarnosti

srpskoga naroda, predstavljenog u današnjem režimu, prema njegovim najvećim zatočnicima sa Jadrana.

Ja ću momentalno preći preko pitanja, kojim je nesrećnim slučajem prešla sudbina Crne Gore iz ruku genijalnog kralja Nikole u ruke nesposobnog Pašića, i ograničiti se na konstatovanje izvjesnih činjenica, koje će u dovoljnoj mjeri dati karakteristiku rada režima i njegovih intencija prema crnogorskom narodu.

Gospodo, kada su srbijanske trupe ušle u Crnu Goru ni jednog austrijskog vojnika nije bilo na njenoj teritoriji. Vladao je primjeren mir i neopisivo oduševljenje, jer su Crnogorci računali, da je njihov vjekovni ideal ostvaren i da je kraj njihovim patnjama. U opće je poznato, a to će mi posvjedočiti svi oni, koji su živjeli u Crnoj Gori, da je to bila država sa najviše lične i imovne sigurnosti. Mogli ste javno nositi bremena zlata u svako doba, danju i noću kroz najzabačenije krajeve te zemlje bez i najmanje bojazni. Razbojništva se ne pamte u Crnoj Gori za posljednjih pedeset godina. Kriminalna statistika Crne Gore pokazuje srazmjerno najmanji procenat zločina od sviju država. Čim su srbijanske trupe ušle u Crnu Goru, komandant istih, neki Simić, izdao je naredbu pred ulazak u Podgoricu, da se jedan dio građana stavi izvan zakona i izvršenje povjeri komitima sobom dovedenim. Posljedice ću da prećutim. Ovo pominjem kao početni akord mjera režima, kojemu je bio prvi posao da uništi cio pravni poredak i slobodnu Crnu Goru proglasi terenom destrukcije evo već punih pet godina u kojoj svaki srbijanski dinastički agenat, a ove jedine to svojstvo preporučuje za vlast, može da vrši suvereno bez ikakve odgovornosti, teške, najteže, čak nečuvene zločine. Njima je ne samo slobodno, nego dobivaju od režima pohvale i nagrade za paljenje kuća, vađenje očiju živim ljudima, bacanje djece na bajonetima kroz prozore, lomljenje ruku ženama i djeci, izvršavanje kazne smrti nad babama ubistvom iz topa zato što

nije vjerna kralju itd. itd. Uopšte, režim je usvojio metode kojim su u prošlosti prema Crnoj Gori služili njeni najljući neprijatelji, Skadarski veziri, mletački duždevi i austrijski cesari vazda su, po nesreći Crne Gore, mogli i umjeli pronaći privrženike svojim režimima među onima, koji nemaju ambicija za sreću i slavnu istoriju svoje domovine, a najčešće ni zasluga, i tim su sredstvom unosili međusobni razdor dovodeći narod do teških iskušenja, ali nikad u mjeri kao što je to današnji režim učinio. Njegoš, govoreći o jednom slično očajnom dobu, proklinjući ove tuđinske plaćenike naziva ih „plahi i lakomi“.

S obzirom na dispoziciju Crnogoraca prema jedinstvu pomenuti metodi ne samo da su nepotrebnost nego i najbezumniji zločin, kojim se narod međusobno krvi i satire i stvara između dvije pokrajine mržnja, koje se može prenositi s generacije na generaciju, i usporiti proces nivelisanja između dvije, sada u osnovi, različite duše. Jednom riječju cijela dosadašnja taktika beogradskog režima postavljena je na pogrešnu, čak neprijateljsku osnovu, tako zakonitnu pogledima crnogorskog naroda na bratstvo i zaslužene obzire. Sve dosadanje vlade pažljivo izbjegavaju, bilo u ovom domu ili u ma kojem javnom aktu čak i da pomenu Crnu Goru. Vi znate, gospodo, da su poslije Kosova Crnogorci bili jedini slobodni ljudi na Balkanu, vodili vječne borbe, stvarali nacionalni junački ep, – robovi nijesu smjeli pjevati – i u momentu kada je njihova ideja triumfirala, prvi parlamenat ove države odao je priznanje i austrijskim vojnim zarobljenicima, a nije imao ni jedne riječi, priznanja i zahvalnosti za slavie sjeni i najveće pobornike te ideje. I ova ista vlada g. Pašića, govoreći u svojoj deklaraciji o zaslugama Srbije za ujedinjenje, Crnu Goru savršeno bagateliše, i to čine ljudi, koji su u najvećoj mjeri svjesni, da su se spasli austrijskih lagera blagodareći hrabrim pregnućima i borbama Crnogoraca, vođenim čak kod Valjeva. Istorija Crne Gore, koja

je najslavniji dio naše nacionalne prošlosti, ne može se uništiti. Također govoreći u istom aktu o naknadi ratne štete Srbiji, o Crnoj Gori ni riječi, ma da je i ovoj određena srazmjerno veća nego Srbiji.

Divlji napadi na prošlost i tradicije te zemlje, rušenje spomenika, pljačkanje istorijskih dokumenata, skrivanje a možda i uništavanje, ostaće samo kao dokaz moralne veličine i državničke sposobnosti režima, koji će nositi pred srpskim narodom i istorijom odgovornost za posljedice ovakvoga rada.

Trudio sam se da sebi objasnim divlju, upravo hijensku mržnju beogradskog režima prema nevinom crnogorskom narodu, ali ni s jednog gledišta, koje ljude rukovodi u životu i politici, to nijesam mogao učiniti. Znam da je g. Pašić, kao mjerodavna centralna ličnost u politici Srbije novijeg doba, cio vijek proveo u radu da jednu srbijansku dinastiju, pod čijom su vlašću postavljeni državni temelji današnje Srbije, zamijeni drugom, također zaslužnom, koja se je u početku prošloga vijeka stavila na čelo raje beogradskog pašaluka u njenoj borbi protiv turskih odmetnika, dahija, a po naredbi turske vlade i da je ovakvim svojim radom g. Pašić za čitavih 40 godina od Srbije bio stvorio pakao. Iz te dinastičke uslužnosti, koja nikako ne daje pravo na ambicije slave državnika, razumijem borbu protiv rivala njegove dinastije i s tim u vezi falzifikovanje ugovora, bajka o izdaji kralja Nikole, interniranje Crnogoraca za vrijeme rata u savezničkim zemljama, morenje Crnogoraca interniranih i u zemlji, glađu, ali to sve dok nije crnogorska dinastija Njegoša uništena. Nakon ovog momenta, rad režima, proračunat na moralno i ekonomsko uništenje crnogorskog naroda, neda se objasniti. Zašto da Crna Gora bude lišena sviju ratnih tekovina? Njoj je petnaeste godine godine u Londonu od strane velikih sila saveznica bio dat Skadar, na želju i predlog Rusije, i ponuđen na konferenciji mira u Parizu, ali ga režim nije htio primiti, ma da je znao, da

je Skadar bio sedam stotina godina srpski, prestonica moje otadžbine, da se u njemu i danas nalaze tragovi srpske kulture i tradicija; da je u balkanskom i svjetskom ratu bio glavni ratni cilj Crne gore i uslov za njen ekonomski razvitak i opstanak, i da se pod njegovim bedemima nalazi dvanaest hiljada slavljjenih grobova Crne Gore. I ne samo da je ovaj režim premjestio granice Crne Gore sa lijeve obale Drima na Ribnicu, već je ustupio dio predratnog teritorija Crne Gore u korist Albanije, dobiven najdragocjenijom krvlju na Vučijem Dolu u Balkanskom ratu, i drugim razbojima. Ovdje je režim počinio zločin prema pravdi i bratstvu. Najmanje se dade razložno objasniti namjerno ekonomsko uništenje Crne Gore.

Pretpostavka, da Makedonija bude za Crnogorce obećana zemlja, u koju bi ih poveo Mojsije sa bradom, kako bi svojim kostima trasirali Srbijancima put za Solun i čuvali im granice prema Albaniji, Grčkoj i Bugarskoj, a ovi da mirno rade i trguju; koliko god je nemoralna nije ni ostvariva, jer Crnogorci, uvrijeđeni u najosjetljivijim osjećajima i interesima, kad nijesu svojim vjekovnim radom zaslužili bolju sudbinu, nego da dvorbu dvore u gorega, obilaze ponudu za Makedoniju, i radije idu u cio svijet, Ameriku, Aziju itd.

Gospodo, u ekonomskom pogledu, kao što rekoh, stav anacionalne srbijanske buržuazije prema Crnoj Gori, da nije suviše tragičan, bio bi suviše komičan. Kao što se vidi iz budžeta rashoda, Crna Gora ima neznatan državni dug. Ma da je ona nekih 4–5 puta manja od Srbije, dugovi Srbije su veći preko dvije stotine puta. I pored toga što je ona prisajedinjena prezaduženoj Srbiji, i tim samim Crnogorci na sebe primaju otplatu ogromnih milijardi srbijanskog duga, koji će i njihovi potomci biti dužni da plaćaju koju hiljadu godina, režimu to nije dosta već kao osvajač udara na Crnogorski narod ratne kontribucije. U Crnoj Gori je važila zlatna valuta, i crnogorski

papirni perper vrijedio je nešto više od zlatnog franka. Pri povlačenju crnogorskoga papirnoga novca iz saobraćaja, nakon prisajedinjenja Crne Gore, kojega je bilo 17 milijona, zamijenjeno je prvo kao 1:5 t. j. pet perpera vrijede jedan srbijanski dinar, dakle manje nego austrijska kruna. Kasnije je crnogorski novac izjednačen sa krunom, a najkasnijom, potonjom odlukom Beograda do 5000 al pari, a iznad ove sume kao 1:2 t. j. dva perpera za jedan srbijanski dinar. Ovim je načinom režim oteo 3–4 stotine miliona, u dinarskoj vrijednosti, crnogorskom narodu. Srbijanski pak dinari, koje su okupacijone vlasti taksirale kao i perpere, isplaćeni su al pari.

Rekvizija koju su Crnogorci davali svojoj vladi za vrijeme svjetskog rata uračunata je u ratnu oštetu. Nesporno, da je dužnost nove države da crnogorsku rekviziju plati kao svoju obavezu. Računanjem jednog perpera za dinar, rekvizicija je umanjena samim tim za 20 puta.

Kad se ovom doda da hoće da se plaća bonovima ratne štete, koji danas vrijedi samo 10%, ta je rekvizicija stvarno opljačkana, i time je imovina crnogorskog naroda umanjena za koju stotinu miliona.

Crnoj Gori je dosuđeno na konferenciji mira u Parizu na ime naknade ratne štete 2.75%, a Srbiji 5%, dakle razmjerno teritoriji obje države Crnoj Gori mnogo više, pa ipak do sada primljenih vrijednosti oko osam hiljada miliona, beogradska vlada do nazad tri mjeseca poslala je nekoliko prskalica za loze i dvije vršalice, kako mi je poznato, od kojih je jedna prodana za 1800 dinara, a druga kao pokvarena leži u magazinu. Nekoliko stotina sela crnogorskih prema bivšoj austro-ugarskoj granici neprijatelj je uništio, kao i tamnošnje crkve i manastir Kosijerevo. Za te krajeve gdje je sve srušeno i izgorjelo osim kamena i zemlje, ne postoji naknade ratne štete, već samo za Beograd i Srbiju, gdje su pojedincima milioni izdavati za reparaciju fabrika i druge imovine. Pri određivanju odbora za

ratnu štetu u ovom parlamentu izabrata su tri Srbijanaca a ni jedan Crnogorac. Namjeru potvrđuje iskustvo.

Preći ću preko drugih sredstava eksploataisanja i uništavanja imovine crnogorskog naroda, kao represalije državne vojske po privtnim kućama, gđe vojnici otimaju gladnoj djeci potonji zalogaj hljeba iz ruku i novim porezima koje vlada, iznimno u Crnoj Gori prostim naredbama nameće, i ograničiti se na konstatovanje istine da je beogradski režim nepravedno ujagmio Crnoj Gori za ovih pet godina uprave nad Crnom Gorom oko pet milijarda dinara.

Gospodo!

I nacionalizam i vjera i država postoje radi nekih većih zadataka ljudi i zaslužuju obzire u koliko pomažu, uslovljavaju kulturni napredak u opće. Današnji uslovi Crne Gore ne odgovaraju ni njenoj časti ni njenim interesima, i oni se moraju mijenjati. U protivnom ne može se opravdano očekivati saradnju Crnogoraca na djelu konsolidovanja nove države, niti ova bez te saradnje može dobiti punu mjeru snage. Ja vidim da moja slavna otadžbina, vjekovna mučenica za opće ideale, umire tragičnom smrću, koja je, izgleda predestinirana za sve veliko djelima, ali ne treba zaboraviti da će njeni dželati nositi punu odgovornost za spuštanje noža na vrat nevino okovanog mučenika. Trebalo bi preći sa terena brutalne sile, pustošenja i krvi, na teren pravednog sporazumjevanja, koje jedino odgovara pojmu bratstva, i u stanju je u jednakoj mjeri da zaštiti svačije interese. *Crnogorci, dosljedno velikoj prošlosti borbe za jedinstvo, kao njegovi najidealniji i najiskreniji pobornici smatraju da ono treba da bude zajednica istinskog bratstva, ravnopravnosti, jednake zaštite svačijih prava i interesa sa isključenjem ma čije hegemonije i sile.* Ovo se gledište bitno razlikuje od gledišta duše čiji je izraz centralizam. Današnji položaj crnogorskog

naroda i način prisajedinjenja Crne Gore Srbiji nema presedana u istoriji ljudi u opće, ni istorija ranijih varvara ne pruža nam ni jednog sličnog primjera.

Jedinstvo ne bi smjelo biti ni za koga jedan isključivo dobro nagrađen gešeft. Nametnuti svoju dinastiju i centralizam, znači zadržati za sebe vlasti i bogatstvo. A da bi se dokazalo pravo na gospodstvo i eksploataciju, potrebno je odreći svakom zasluge za jedinstvo, i dokazati Marsovska svojstva mirnih srbijanskih ratara-gedža, i otuda pravo srbijanske buržuazije sa Beogradom na čelu, pobjednika – oslobodioca. Ko nije za ovakvu koncepciju, on je protivan državi, izdajnik. U reklamovanju ove lažne legende ide se do smiješnosti i bezočnosti. Ni jedan državnik velikih sila antante, nije nikada izjavio da je on, odnosno njegov narod, oslobodio ma koga. Tačno je samo da je na novom redu stvari saradivao cio svijet. I ovo stanje, bilo da je sloboda, ropstvo, ili nazadak, rezultat je te saradnje. Bez ove Srbija ne bi nikada ni sebe oslobodila a ne koga drugoga sa 20–30 hiljada vojnika, koji su, blagodareći Crnogorcima, izbjegli u paničnom strahu. I dok su se najhitriji Srbijanci nalazili na obali Jadrana, u Valoni pa čak i u Rimu i Parisu, dotle su jadni Crnogorci bili u rovovima kod Čačka, Užica i na Javoru, pa prvi dobivaju medalje za bježanje, a drugi se sumnjiče za izdaju. Gđe je to moglo biti da izda onaj koji u šancu potonji ostaje, onoga koji umakne.

Gospodo! Princip osvajača i sile sukobljava se sa principom bratstva i jednakosti, jer upotrebljeni zajedno, drugi znači firmu za varanje.

Gospodo!

Mi smo Crnogorci politički narod, koji je svoju državu stvorio sopstvenom snagom, i očuvao u najmučnije doba istorije naše rase.

Nemamo ambicije, da budemo Srbijanski okrug, ili ma čija provincija. Crna Gora je bila vazda srpska, i mora ostati srpska, ali i ako sa najviše prava, jer u jedinstvo unosi najviše zasluga a najmanje dugova, traži samo ravnopravnost – i to u interesu jedinstva – sa Srbijom i ostalim zemljama bivše Austro-Ugarske monarhije. U protivnom slučaju, ona bez jedinstva najlakše može, s obzirom na iznimno zgodan strategijski položaj, svoje more, prirodna bogatstva, ogromne vodene snage rude i šume. Pretpostavku potčinjenost Crnogoraca ma kome u ovoj državi, neka svako izbije iz glave. Jedinstvo je moguće samo na osnovi sporazuma i bratstva, isključujući majoriziranje pri postavljanju osnova budućeg državnog života, jer ovo isključuje ravnopravnost.

Ako bacimo pogled na dvije predratne države, Crnu Goru i Srbiju, u prvoj vidim nečuveni bol očajanje, ona vam daje izgled bojnih pokliča, truba i topova sa divljim uništavanjem nevinih života i imovine, dok je u drugoj, – Srbiji, – stanje normalno: grade se na svim stranama putovi, čak se i pojedina sela vezuju željeznicama, reparirane sve imovinske štete itd. I onda Srbijanci viču iz svega glasa: ovo je tek jedinstvo, i treba ga po svaku cijenu održati i, tko nije za ovakovo, izdajnik je! A Crnogorci: ako je ovo taj ideal za koji smo se vjekovima borili, onda čitave naše generacije, i mi sami, nijesmo znali što smo radili.

Što bi ostalo drugo nego da Crnogorcima postavimo jedno paradokсно pitanje: I ako je istina da ste oklevetani, i ako je istina da ste lišeni sviju ratnih tekovina, drugim riječima uzaludan je vaš petvjekovni herojski rad, i ako je kod vas stvoren bratoubilački rat, koji je Vašu zemlju pretvorio u bijedu i pustoš, i za koju jedino iznimno u cijelom svijetu, strahote svjetskoga rata ne samo da nijesu prestale nego su povećane, što se bunite,

što vam uopće može biti krivo, i zar ne zaslužujete da ustrajem na putu vašeg fizičkog istrebljenja, jer dosadanje postupanje sa Crnogorcima nije ništa drugo nego traženje njihova priznanja na svjestveno uništavanje.

Gospodo!

Iznio sam u kratko bijede kojima je današnji režim svojom centralističkom koncepcijom ujedinjenja nagradio crnogorski narod.

(Poslanik Ljuba Bakić dobacuje: Nema crnogorskog naroda u Crnoj Gori, već ima samo srpskog naroda, koji se je vjekovima borio za svoju slobodu.)

Ivanović nastavlja: Ima! Crnogorci su politički narod.

Gospoda poslanici iz drugih pokrajina ove države iznijeli su i iznijeće bijede svoga kraja. I Crnogorske bijede i bijede hrvatske, i bijede slovenačke kao i svih ostalih, dokazuju do očiglednosti jasno, da je centralistička osnova naše države nemoguća kao podloga zajedničkoga života sviju pokrajina. Sahranjeni u grobu vidovdanskog ustava, moramo upregnuti sve snage da dignemo sa sebe ploču koja se zove centralizam. Taj dan slavićemo kao novu osvetu novog Vidovdana, s tom razlikom od dosadanje Vidovdanske proslave, što žrtve novog Kosova neće ući u hram nacionalnih svetaca. Ko je centralizmom i vidovdanskim ustavom krivac današnjih naših nesreća, ne može steći svetiteljski oreol. S druge strane braća Hrvati i Slovenci činili bi nepravdu srpskom narodu, kad bi njegovom potonjom riječju o državnoj organizaciji smatrali nezajažljivu sebičnost Beogradske buržoazije predstavljene u radikalskom i

demokratskom centralizmu. Ja vjerujem da brzo dolazi dan, kada će se srpski narod preko pregaženih radikala i demokrata sporazumjeti se sa braćom Hrvatima i Slovencima o pravednom uređenju države, jer kad ne bih to vjerovao, ne bih vjerovao ni u njen opstanak.

Glasaću protiv budžeta.

(Klerikali i Muslimani burno aplaudiraju).*

* Preuzeto iz publikacije *Govor narodnog poslanika Mihajla Ivanovića vođe crnogorskih federalista održanog u Narodnoj skupštini prigodom budžetne debate, dne 9. II 1924*, Mostar, 1924, Štamparija Paher i Kisić